

CHÓRPREFEKT FRIEDRICH WILHELM WAGNER A REGIONÁLNY VÝSKUM DEJÍN ZBOROVÉHO SPEVU NA SPIŠI

JANKA PETŐCZOVÁ

PhDr. Janka Petőczová, CSc.; Ústav hudobnej vedy SAV, v. v. i., Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava 4; e-mail: janka.petoczova@savba.sk

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4564-1552>

ABSTRACT

Research on the history of music and musical culture in the region of Spiš/Zips is based on the sources of the Levoča/Leutschau Lutheran Music Collection (SK-Le) and focuses primarily on tablature books from the 17th century. The best-known part of the Collection (Part MUS A) preserves manuscript sources dated from the 16th and the 17th centuries. Less known are sources contained in the Part MUS B dating from the 18th century up to early 20th century. The Part MUS B contains a large section of manuscripts and prints of sacred and secular music, serving as a testimony of highly developed musical life in the period of Classicism and Romanticism in the town of Levoča. In the Part MUS B of the collection, one can also find the estate of Evangelical Lutheran cantor and organist Friedrich Wilhelm Wagner (1815 – 1887). The aim of the study is to introduce the work of this Lutheran *chorpraefect* in the regional musicological research on the Choral Singing in Spiš/Zips with an emphasis on music networking and music migration in Central Europe.

Key words: regional musicology, history of musical culture, choral singing, Spiš/Zips, musical life, Levoča/Leutschau, Friedrich Wilhelm Wagner

Friedrich Wilhelm Wagner (22. 4. 1815, Heinersdorf – 13. 9. 1887, Levoča/Leutschau) – kantor, organista, zbormajster, hudobný skladateľ a pedagóg nemeckého pôvodu – je málo známou osobnosťou v dejinách hudobnej kultúry na Slovensku. Pritom bol jedným z najvýznamnejších hudobníkov, ktorí pôsobili v minulosti v slobodnom kráľovskom meste Levoča, teda v najväčšom administratívno-správnom centre Spiša v 19. storočí. Do mesta pricestoval z Drážďan na pozvanie evanjelického presbytéria

v roku 1837, čiže v roku dobudovania a príprav na posvätenie nového murovaného evanjelického kostola na námestí. Pozvali ho na uprázdnené miesto kantora, organistu a učiteľa v evanjelických školách. V jeho prípade došlo po prvýkrát v hudobnej histórii levočského evanjelického cirkevného zboru a. v. k zlúčeniu funkcie organistu a kantora do jednej osoby. Jeho oficiálny titul bol *chorpraefect*. Mal zodpovednosť za hudobné produkcie v kostole a hudobné vzdelávanie mládeže v evanjelických i štátnych školách rôzneho typu, podľa zmien v školskom systéme v priebehu desaťročí. Pozostalosť chórprefekta Friedricha Wilhelma Wagnera predstavuje najvýznamnejší súbor hudobníkov zachovaných v Levočskej evanjelickej zbierke hudobníkov v časti MUS B.¹ Do dejín hudby v Levoči prispel svojou celoživotnou prácou ako hudobník v evanjelickej cirkvi, a tiež ako pedagóg a organizátor hudobného života a dirigent rôznych speváckych zborov. V evanjelickom kostole pôsobil v rokoch 1837 – 1887. Podľa autentickej výpovede jeho žiačky, 89-ročnej Vilmy Ranezayovej, rod. Spengelovej, ktorá si ho pamätala ešte v roku 1968, bol najuznávanejšou hudobnou autoritou v Levoči. Túto pani v mladosti súkromne vyučoval hru na klavíri a ona naňho spomínala ako na veľmi skromného, hudbe oddaného človeka, ktorý skomponoval mnoho cirkevných i svetských skladieb.²

Krátko zmienky o Friedrichovi Wilhelmovi Wagnerovi nájdeme v nemeckých i maďarských predvojnových publikáciách. Už počas prvého desaťročia jeho pôsobenia v Levoči vyšla kniha *Andenken an die dreihundertjährige Jubelfeier der evangelischen Gemeinde* (1844), v ktorej sa spomína jeho príchod do mesta ako potrebný, lebo cirkev plánovala založiť učiteľský ústav (preparandiu) a na vzdelávanie učiteľov bol nevyhnutne potrebný fundovaný profesor hudby. Hlavnú zásluhu na vytvorení funkcie *chorpraefecta* mal Andrej (Andreas) Probstner ml.³ Ďalšie referencie o mladom hudobníkovi nájdeme v dejinách levočského evanjelického cirkevného zboru *A Lőcsei Evangelikus Egyházközség története* (1917), kde sa kladne hodnotí hudba:

„predvedená novozaloženým zborom a viaceré piesne, ktoré nacvičil nový chór-prefekt pri posvätení murovaného evanjelického kostola; pričom to bolo jeho prvé vystúpenie len po niekoľkotýždňovom príchode do mesta; navyše – spev sa ľuďom veľmi páčil a značným spôsobom pozdvihol slávnostný charakter obradu“.⁴

V nemeckej literatúre z 19. storočia je Friedrich Wilhelm Wagner spomenutý ako nestor spevu pre celý Spiš počas polstoročia a tiež ako zakladateľ Spišského spevác-

¹ PETŐCZOVÁ, Janka: Friedrich Wilhelm Wagner v dejinách reformácie a hudobnej kultúry v Levoči. In: *Reformácia v strednej a juhovýchodnej Európe*. Eds. Peter Kónya, Anna Mária Kónyová. Prešov : PU v Prešove, 2019, s. 586-600. [MATÚŠ, František]: WAGNER, Friedrich Wilhelm [heslo]. In: *Slovenský biografický slovník VI. zväzok T – Ž*. Martin : Matica slovenská, Biografické oddelenie, 1994, s. 332.

² ZORIČÁKOVÁ, Anna: Friedrich Wilhelm Wagner. In: *SPIŠ, vlastivedný zborník 2*. Ed. Karol Král. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo pre Vlastivedné múzeum v Spišskej Novej Vsi, 1968, s. 314.

³ TOMASEK, Jan: Geschichte der evangelischen Gemeinde in Leutschau. In: *Andenken an die dreihundertjährige Jubelfeier der evangelischen Gemeinde in der h. Freistadt Leutschau*. Zost. Jan Tomasek [Jan Pavel Tomášek]. [Leutschau] : 1844, s. 116.

⁴ *A Lőcsei Evangelikus Egyházközség története. A reformatio négyszáz éves fordulója alkalmából, kiadja: az egyházközség. Lőcse : Reiss Józ. T. könyvnyomó intézete, 1917, s. 35.*

keho zväzu v roku 1883.⁵ V slovenskej hudobnej historiografii poukázala na výskum osobnosti Friedricha Wilhelma Wagnera v hudobnom živote Levoče Jana Lengová, ktorá zhodnotila jeho pôsobenie v širšom kultúrnom a výchovnovzdelávacom kontexte s dôrazom na rozvoj amatérskeho speváckeho hnutia.⁶ Aktuálne výskumy ukazujú, že význam tejto osobnosti – čo sa týka rozsahu jeho zborovej tvorby i jeho zásluh v rozvoji hudobnej kultúry mesta Levoče – je omnoho väčší, než bolo doteraz známe.

Životné osudy Friedricha Wilhelma Wagnera vieme rekonštruovať z viacerých prameňov: z *vokácie* – čiže z pracovného pozvania na miesto chórprefekta (1837),⁷ z autobiografie zapísanej v Knihe životopisov a vokácií farárov, profesorov a učiteľov evanjelického lýcea,⁸ a tiež z odpisu autobiografie, ktorý bol publikovaný v týždenníku *Zipser Bote* (1887).⁹ Z týchto prameňov sa dozvedáme, že sa narodil 22. apríla 1815 v saskom meste Heinersdorf (dnes súčasť mesta Bad Lausick, administratívne okres Lipsko) ako najmladší z jedenástich detí v chudobnej rodine tkáča a hostinského Johanna Andreasa Wagnera (ca 1759 – 1847). Hudbu študoval ako polosirota od roku 1833 v Saskom kráľovskom učiteľskom seminári vo Friedrichstadte v Drážďanoch, kde spieval v speváckom zbere učiteľského seminára – v druhom roku ako prvý basista; v štvrtom roku bol *praefect* a zbormajster.

V Drážďanoch prijal Friedrich Wilhelm Wagner pozývaci dekrét od levočskej evanjelickej cirkvi 16. mája 1837. V dekréte boli spísané jeho úradné pracovné povinnosti do jedenástich bodov: ako kantor a organista sa mal postarať o nedeľné a sviatočné, predpoludňajšie i popoludňajšie, ale aj týždenné bohoslužby a pri pohreboch mal zabezpečiť spev; ako učiteľ spevu a organovej hry na lýceu mal vyučovať mužskú i ženskú školskú mládež spev a študujúcich teológiu aj organovú hru počas desať mesiacov trvajúcich školských kurzov; a ako zamestnaný učiteľ v jednej z elementárnych tried vychovávať zverenú mládež v ozajstnej bázni Božej, v cnosti, vstepovať im ich veku primerané poznatky a dobré mravy.

Dôstojným nástupcom Friedricha Wilhelma Wagnera v jeho všestrannej hudobníckej činnosti bol jeho zať – kantor a organista Karl Ormossy (Ormossy Károly, pôvodne Ochsenhofer/Oxenhofer, 1850 – 1907), od roku 1872 učiteľ, neskôr riaditeľ evanjelickej základnej školy, ktorý si zobral za manželku jeho mladšiu dcéru Lujzu. Karl Ormossy pôsobil aj ako zbormajster evanjelického spevokolu a vystupoval ako

⁵ „Altmeister des Gesangs für ganz Zipsen seit einem halben Jahrhundert“. ELBENS, Otto: *Der volksthümliche deutsche Männergesang, seine Geschichte, seine gesellschaftliche und nationale Bedeutung*. Tübingen, 1887 (2. vyd.; 1. vyd. 1855), reed. 1991, s. 353.

⁶ LENGOVÁ, Jana: Hudba v období romantizmu a národno-emancipačných snáh (1830 – 1918). In: *Dejiny slovenskej hudby od najstarších čias po súčasnosť*. Ed. Oskár Elschek. Bratislava : Ústav hudobnej vedy SAV, ASCO Art & Science, 1996, s. 195-258. LENGOVÁ, Jana: K problematike hudobného života Levoče v druhej polovici 19. storočia. In: *Musicologica Slovaca et Europea XIX*. Bratislava : Ústav hudobnej vedy SAV, ASCO Art & Science, 1994, s. 131-151.

⁷ Archív CZ ECAV v Levoči. *Superintendentenlade*, Nr. 12, sign. V.B/1a.

⁸ *Friedrich Wilhelm Wagner*. | *Cantor u[nd] Organist. Biographie*. In: A | *meghívó levelek | és | életrajzok | könyve. | Buch | der | Biographien u[nd] Vocationen | betreffend | die Pfarrer, | Professoren | und Lehrer der evang. A. C. Gemeinde in Leutschau* (rukopis). Archív CZ ECAV v Levoči, rukopisná kniha sign. V.B/2a, s. 30-38.

⁹ *Friedrich Wilhelm Wagner*. | *Cantor u[nd] Organist. Biographie*. In: *Szepesi Hírnök | Zipser Bote | Wochenblatt zur Zipser Interessen* [Spišský posol, Leutschau] (ďalej *Zipser Bote*), roč. 25, č. 41, 8. 10. 1887; č. 42, 15. 10. 1887; č. 43, 22. 10. 1887.

sólista.¹⁰ Manželia Ormosyovci mali veľký vplyv na hudobný život evanjelickej cirkvi i na hudobnú kultúru v Levoči. Svedčí o tom o. i. skutočnosť, že v evanjelickom kostole sa zachovali tri zarámované portrétové čierno-biele kresby, ktoré namaloval profesor kreslenia na levočskej reálke Wilhelm Forberger (1848 – 1928): 1) portrét chórprekta Friedricha Wilhelma Wagnera, kresba z roku 1887, 2) portrét Karla Ormossyho – kresba z roku 1899 so zápisom *Ormossy | W. Wagners Schwiegersohn*; 3) portrét Lujzy Ormossyovej – kresba z roku 1899 so zápisom *Ormossyné | geb. Wagner*.¹¹ Dcéra Karla a Lujzy Ormosyovcov – Anna Ormossyová (vyd. Schranzová, 1875 – 1924) bola tiež hudobníčkou. Participovala na hudobnom živote Levoče ako speváčka (sopranistka), organistka a koncertná klaviristka.

Hudobná pozostalosť Friedricha Wilhelma Wagnera sa zachovala v Levočskej evanjelickej zbierke hudobnín (SK-Le) v časti MUS B (sign. MUS B 1 – MUS B 5). Jedna jeho skladba *Hoffnung immer grün* sa nachádza v SNM – Hudobnom múzeu v Bratislave a fragment ďalšej skladby v Levočskej rímskokatolíckej zbierke hudobnín (SK-L).¹² Dnes predstavujú tieto hudobniny len torzo (približne jednu štvrtinu) z jeho pôvodného osobného fondu, ktorý darovala jeho dcéra Lujza Ormossyová levočskej evanjelickej cirkvi v roku 1922. Vtedy ho tvorilo stodvadsať číslovaných cirkevných zborových skladieb (*Kirchenchöre*) a dvadsaťosem číslovaných smútočných (pohrebných) zborových skladieb (*Traurchöre*).¹³ Zo zachovaného repertoáru vyplýva, že ťažisko jeho aktivít spočívalo v predvádzaní a komponovaní duchovnej hudby. Venoval sa úpravám chorálov, respektíve organovým sprievodom duchovných piesní; o jeho pravidelnej bohoslužobnej hudobnej praxi svedčí rukopisný spevník jednohlasných duchovných piesní, ktorý obsahuje osemdesiatšedem nemeckých evanjelických chorálov (sign. MUS B 3/4). V prvom rade však komponoval viachlasné zborové diela – zborové piesne pre detské, miešané a mužské zbory.

Spolu sa zachovalo pätnásť zborových skladieb Friedricha Wilhelma Wagnera (niektoré autografy sú datované v rozmedzí rokov 1840 – 1850):

1) motetá, žalmy (7)

Ich will den Herrn loben allezeit [Dobrorečiť budem Hospodinovi v každom čase], (*Hymnus | über Psalm 34, Vers 2*), žalmové moteto pre zbor a sólové hlasy;

Mein Herz ist bereit, o Gott [Moje srdce je pripravené, ó Pane], *Ps. 57, 8-12*, december 1847, žalmové moteto pre miešaný zbor;

Wie lieblich sind deine Wohnungen [Aké sú milé Tvoje príbytky], *Ps. 84, 4. 4.* 1840, motetová kompozícia pre miešaný zbor;

¹⁰ Karl Ormossy | seit 1872 Lehrer der evang. Elementar-Schule | zu Leutschau. In: A | meghívó levelek | és | életrajzok | könyve. | Buch | der | Biographien u. Vocationen | betreffend | die Pfarrer, | Professoren | und Lehrer der evang. A. C. Gemeinde in Leutschau (rukopis). Archív CZ ECAV v Levoči. Rukopisná kniha, sign. V.B/2a, s. 157-162.

¹¹ Levočský evanjelický a. v. kostol, zarámované obrazy sign. 1/19, 1/20, 1/21.

¹² V SNM – Hudobnom múzeu v Bratislave sa zachovala kantáta *Hoffnung immer grün* v Zbierke hudobnín uršulínskeho kláštora (SK-BRnm, sign. MUS VII 431). V Levočskej rímskokatolíckej zbierke hudobnín sa zachoval titulný list piesne *Das Abend* (SK-L, sign. MUS XVI 180).

¹³ Archív CZ ECAV v Levoči. Fond Georg Wagner, krab. 1, *Schriften. Dankvotierung ... der Frau Lehrerswitwe Luise Ormossy für den Musikalischen Nachlass ihres seligen Vaters* (22. 6. 1922). Ehrw. Frau Lehrerswitwe | Luise Ormossy | in Leutschau. Rukopis, spis č. 9 / 1922.

Erhalt' uns deine Lehre [Zachovaj nám Tvoje učenie], (*Tartsd meg, Atyánk; Reformationsgesang*), chorálové moteto pre miešaný zbor;

O du, den keine Sprache nennt [Ó ty, ktorého žiadny jazyk nepomenúva], 31. 1. 1883, príležitostné moteto piesňovej formy pre miešaný zbor;

Geist, der Weisheit, Geist, der Stärke [Duch múdrosti, duch sily], 14. 8. 1883, príležitostné moteto piesňovej formy pre miešaný zbor;

O komm, du Geist der Wahrheit [Ó príď, ty Duchu pravdy], odpis Karla Ormossyho, príležitostné moteto piesňovej formy pre miešaný zbor;

2) piesne pre zbor a klavír (5)

Alles, was die Erd' enthält [Všetko, čo je na Zemi obsiahnuté], text: Karl Wilhelm Ramler, miešaný zbor;

Sängergruss an's Dörfchen [Spevácky pozdrav dedinke], 11. 12. 1846, text: Gottfried Wilhelm Fink, mužský zbor; (obr. 1a, 1b)

Zum neuen Jahre [K novému roku], text: Johann Wolfgang Goethe, miešaný zbor;

An die Dorfkirchglocke [Dedinský kostolný zvon], 4. 4. 1850, text: Aloys Wilhelm Schreiber, miešaný zbor;

(*) *Der Abend* [Večer], (SK-L, fragment), 5. 10. 1876, rukopisný odpis, kopista Augustín Weber, text: Ludwig Storch, miešaný zbor;

3) kantáty (3)

Der Sonnenstrahl [Slnečný lúč], 1. 2. 1846, text: Christoph Kuffner, mužský zbor;

Cantate. Glück auf! Dem Bergmann [Zdar Boh! Baníkovi (Mnoho šťastia! Haviar)], text: Carl Theodor Körner, miešaný zbor, mužský zbor, sólové hlasy;

Hoffnung immer grün [Nádej večne zelená], rukopisný odpis (kopista neznámy), text (pripísaný): Johann Gottfried von Herder. (obr. 2a, 2b)

Skladby Friedricha Wilhelma Wagnera majú romantické poetické názvy a odrážajú nový typ hudobného myslenia. V jeho hudbe sú citelné hudobné prostriedky zobrazujúce svet za hranicami reality, svet skladateľovej fantázie a filozofického uvažovania o zmysle života. Volil si texty významných nemeckých a rakúskych básnikov, ale poznal aj domáce nemecké (respektíve spišské) umelecké prostredie. V kantáte *Hoffnung immer grün* zhudobnil napríklad básnický text Jakuba (Jacob) Glatza (1776 – 1831), evanjelického farára pôsobiaceho vo Viedni, učiteľa a básnika pôvodom z Popradu.¹⁴ Zaujímavý je fragment rukopisnej kópie zborovej piesne *Der Abend*, pretože má na titulnom liste uvedeného aj kopistu, levočského hudobníka – *Der Abend*. | *In Musik gesetzt für | Sopran, Alt, Tenor, u. Bass | mit Begleitung des Pianoforte | von Wilhelm Wagner || August Weber | 5./10. [1]876*. Podľa tejto informácie skladbu odpísal (už spomínaný) katolícky organista Augustín Weber 5. októbra 1876.

Zo zborových skladieb je mimoriadne pôsobivá kantáta *Glück auf! Dem Bergmann* – „Zdar Boh! Baníkovi (Mnoho šťastia! Haviar)“ – pre miešaný zbor, tri sólové hlasy (S, T, B) a v tretej časti aj pre samostatný mužský 4-hlasný Zbor baníkov. V úvodnom zvolaní *Glück auf* nachádzame banícky pozdrav *Zdar Boh!*, ktorý je dodnes symbolom baníkov v strednej Európe a bežným pozdravom napríklad v regióne východ-

¹⁴ Jakub Glatz pôsobil od roku 1804 vo Viedni ako učiteľ a funkcionár v evanjelickej cirkvi, mal dôležitý podiel na vybudovaní evanjelického teologického inštitútu vo Viedni. Napísal viacero prác o histórii reformácie v Uhorsku. Báseň *Hoffnung immer grün* vyšla pod jeho pseudonymom *Stille* v zbierke *Jakob Stille's Gratulations-Büchlein für die Jugend* (Viedeň, 3. vyd., 1817).

ného Nemecka (*Glückauf*). Nájde ho v umeleckej hudbe (zborovej, dychovej), ale i v ľudových banických piesňach, kde vyjadruje želanie baníkom, aby sa im darilo, aby mali šťastie pri ťažkej práci. Umelecké spracovania nemeckej ľudovej piesne *Glück Auf, der Steiger kommt* sú známe už od 17. storočia. Dodnes sa z banického prostredia Nemcov na Slovensku zachovala v ich pôvodnom nárečí banická stavovská pieseň *Glück auf! z Kremnice*.¹⁵ Odzrkadľuje hudobno-umelecký prejav stavovskej príslušnosti a spoločenskej hrdosti na banické povolanie. V praxi sa však v bani nespievalo. Bolo to zakázané už aj vzhľadom na nebezpečenstvo zvukovej vlny, ktorá mohla spôsobiť uvoľňovanie hornín a závaly. Tieto piesne sa spievali počas spoločenských udalostí na počesť baníkov a banického stavu.

Hudobnopedagogické pôsobenie Friedricha Wilhelma Wagnera dokumentuje zachovaná zbierka zborových piesní *Fünzig dreistimmige Schullieder* (Päťdesiat trojhlasných školských piesní). Zbierka poskytuje repertoár pre spevokol, ktorý tvorili deti školského veku. (obr. 3a, 3b) Ide o piesne s hlbokým vnútorným hudobným výrazom, zhudobňujúce texty známych nemeckých básnikov. Príležitostnú tvorbu Friedricha Wilhelma Wagnera reprezentuje vlastenecká pieseň *Zipser Volkslied* v úprave pre spev a klavír. Zachovala sa v súkromnom archíve Levočanky Astrid Kostelníkovej, ktorá si z detstva dodnes pamätá na vtedy najstarších občanov Levoče. Tí vraj spomínali niekdajších levočských Nemcov a ich slávnostné zhromaždenia, ktoré sa konali pri rôznych príležitostiach, napríklad aj pri výročiach známych skladateľov ako bol Ludwig van Beethoven. Spievali na nich túto pieseň *Der Gott, der unsre Väter einst* (na text Friedrich Scholtza), pričom používali svojpomocne rozmnožené exempláre.

Okrem autografov vlastných skladieb sa v pozostalosti Friedricha Wilhelma Wagnera zachovali rukopisné odpisy zborových skladieb známych európskych skladateľov (Carl Gottlieb Reissiger, Christian Gottlob August Bergt, Friedrich Silcher, Vincenzo Bellini, Anton Diabelli, Julius Káldy, Hermann Kipper, Felix Mendelssohn-Bartholdy, Giacomo Meyerbeer, Franz Xaver Wolfgang Mozart, Wolfgang Amadeus Mozart, Julius Stern, Carl Maria von Weber a ďal.). Chórprefekt počas celého života nestratil kontakt s nemeckou a (stredo)európskou hudobnou kultúrou. Svojou všestrannou činnosťou v mnohých oblastiach koncertného života v Levoči doslova „naštartoval“ tradíciu aktívneho pestovania zborovej hudby u mešťanov.

S menom Friedricha Wilhelma Wagnera je teda spojený vznik a rozmach zborového spievania v Levoči, a to už od jeho príchodu v tridsiatych rokoch 19. storočia. Zborový spev – ako nový fenomén v dejinách hudby v Európe, a zvlášť v nemeckých mestách – zohrával v tom čase už veľkú úlohu a súvisel s rozvojom hudobnej kultúry v meštianskom prostredí. Časovo sa spája s nástupom raného romantizmu, jeho gené-

¹⁵ URBANCOVÁ, Hana: Banické piesne z Kremnice ako súčasť polyetnickej tradície. In: *Slovenská hudba*, roč. 29, 2003, č. 3-4, s. 478-507. URBANCOVÁ, Hana: Die Liederkultur der Deutschen in der Slowakei und ihr Platz in den regionalen Traditionen. Zur Beteiligung der ethnischen Minoritäten an den Differenzierungs- und Integrationsprozessen in den Region. In: *Kultur ohne Grenzen. (Jahrbuch Volkskultur Niederösterreich)*. Atzenbrugg : Internationale Organisation für Volkskunst; Volkskultur Niederösterreich, 2004, s. 47-58. URBANCOVÁ, Hana: K typológii slovensko-nemeckých vzťahov v tradičnom piesňovom repertoári na Slovensku. In: *Z histórie slovensko-nemeckých vzťahov*. Ed. Ján Doruľa. Bratislava : Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2008, s. 176.

zu však môžeme sledovať na pozadí sociálnych a politických zmien už koncom 18. storočia. Veľký vplyv na rozvoj zborového spevu mali osvietenké idey Jeana-Jacquesa Rousseaua (1712 – 1778) o hudobnom vzdelaní jednotlivca. Na progresívnych myšlienkach výchovy a vzdelávania umením sa rozvíjala nová základňa zborového spievania; mimoriadne k tomu prispel švajčiarsky pedagóg Johann Heinrich Pestalozzi (1746 – 1827) a vynikajúci zbormajster a skladateľ Hans Georg Nägeli (1773 – 1836).¹⁶ Práve Nägelioho zborovú skladbu pre mládež *Lobt froh den Herrn* nadvihol so žiackym dievčenským spevokolom Wilhelm Wagner čoskoro po svojom príchode do Levoče ako jedno z prvých diel; zaznelo totiž v evanjelickom kostole 4. júla 1838 počas druhej slávnosti svätodušnej. Hans Georg Nägeli bol vo svete zborového spevu známy ako mimoriadne všestranná osobnosť. V Zürichu prevádzkoval obchod s hudobníkmi a hudobnú knižnicu už od roku 1791. Ako nakladateľ vydával výberovo diela napríklad Muzia Clementiho, Františka Xavera Duška, Ludwiga van Beethovena, Johanna Sebastiana Bacha, atď. Stal sa nositeľom titulu *doctor honoris causa* univerzity v Bonne. V roku 1805 založil Zürišský spevácky inštitút – *Zürcherisches Singinstitut* s cieľom výučby zborového spevu; na tento účel vydával aj učebnice spevu pre mužskú i ženskú zložku zboru. Nägeli skomponoval okolo 700 zborových piesní a intenzívne sa venoval pedagogickej, dirigentskej, kompozičnej a organizátorskej činnosti v oblasti nemecko-švajčiarskeho zborového spievania.¹⁷

Za zrodom organizovaného zborového spievania v Európe stojí Berlínska spevácka akadémia – *Berliner Singakademie*, ktorá vznikla v roku 1791.¹⁸ Táto akadémia sa sformovala pod vedením Carla Friedricha Christiana Fascha (1736 – 1800) ako meštiansky Umelecký spolok pre duchovnú hudbu – *Kunstverein für die heilige Musik* a bola vzorom pre rozvoj zborového spevu aj v ďalších mestách. Na jej pôde sa formoval spevácky zbor na nových princípoch, podľa ktorých mohli oficiálne spievať muži a ženy, speváci a speváčky rozličných vierovyznaní viachlasnú hudbu starých aj súdobých majstrov spoločne v jednom zbore. Táto progresívna myšlienka narušila dovtedajšiu hegemoniu mužského spevu v oficiálnej cirkevnej zborovej hudbe a princíp „*mulier taceat in ecclesia*“ – „žena v kostole mlčí“. Jeden z odchovancov Berlínskej speváckej akadémie a od roku 1800 jej riaditeľ Carl Friedrich Zelter (1758 – 1832) sa stal významnou osobnosťou pri organizovaní zborového spievania v nasledujúcich desaťročiach. Inicioval vznik Berlínskeho spevokolu – *Berliner Liedertafel* (1809) a v roku 1811 bol vyslaný do mesta Vroclav (Breslau), ktoré bolo v tom čase súčasťou Pruského kráľovstva (Pruského Sliezska), s cieľom organizačne zabezpečiť rozvoj zborového spievania na Vroclavskej univerzite a založiť Kráľovský akademický inštitút pre kostolnú hudbu. Z miestnych hudobníkov bol vybraný na túto úlohu za katolícku cirkev katedrálny

¹⁶ BRUSNIAK, Friedhelm: Chor und Chormusik [heslo]. In: *MGG², Sachteil 2*, 1995, stl. 779. *Chorgesang als Medium von Interkulturalität: Formen, Kanäle, Diskurse* (= Berichte des interkulturellen Forschungsprojekts „Deutsche Musikkultur im östlichen Europa“, 3). Ed. Erik Fischer. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2007.

¹⁷ STAEHELIN, Martin: Nägeli, Hans Georg [heslo]. In: *MGG², Personenteil 12*, 2004, stl. 890-894.

¹⁸ *Sing-Akademie zu Berlin*. Dostupné na: <<https://www.sing-akademie.de/198-0-Ueber-uns.html>>

organista Joseph Ignaz Schnabel (1767 – 1831) a organista nemeckého evanjelického kostola Friedrich Wilhelm Berner (1780 – 1827).¹⁹

Do mohutnej vlny zborového spievania v Európe sa zapájali veľké i menšie mestá. Hans Georg Nägeli založil v Zürichu Mužský spevácky zbor – *Zürcher Männergesangsverein* v roku 1810.²⁰ V rokoch 1816 – 1817 sa sformoval prvý mužský zbor na univerzite vo Vroclave; od roku 1822 tu už bol činný *Akademischer Musikverein* a od roku 1825 Vroclavský miešaný zbor – *Breslauer Singakademie*.²¹ Podobné aktivity zaznamenáme aj v Čechách a na Morave, kde od prelomu 18. a 19. storočia pôsobili rôzne spevácke krúžky (nemecké, české), pričom spevácke aktivity sa mohli viazať aj na hudobne nešpecifické spolky, napríklad čitateľské spoločnosti. Špecifické hudobné spolky sú tu evidované od roku 1803: napríklad v Prahe pôsobil spolok *Tonkünstler-Societät* / *Jednota hudebních umělců*, v Ústí nad Orlicí pôsobila *Cecilská hudební jednota*; podobné spolky vznikali v Brne, Olomoci a inde; v Jihlave mal *Musikverein* v 20. rokoch 19. storočia dokonca 160 účinkujúcich.²²

Spevácke hnutie na Slovensku sa začalo rozvíjať v prostredí väčších miest v nadväznosti na európske trendy približne v 30. rokoch 19. storočia. Rozvíjalo sa sčasti ako súčasť hudobných spolkov, ale aj v rámci iných aktivít. Začiatky vlastného speváckeho hnutia, organizovaného na báze speváckych spolkov, resp. spevokolov, spadajú u nás približne do 60. rokov 19. storočia. Hudobné, umelecké a vzdelávacie spolky vznikali v závislosti od konkrétnych kultúrno-spoločenských podmienok a potrieb mestského obyvateľstva. Tieto aktivity sa do istej miery stali náhradou politickej (občianskej) aktivizácie meštianstva. Súviselo to aj s celkovým rozvojom umenia a kultúry meštianstva, so zvýšením podielu hudobne vzdelaných jednotlivcov, so vznikom rôznych typov spolkov a činnosťou spevokolov, ktoré vyvíjali aktivity rozmanitého druhu spojené so spievaním – od menších príležitostných podujatí, hudobných večierkov, silvestrovských slávností, letných slávností a výletov až po usporadúvanie náročných koncertov vo verejných mestských priestoroch (kasína, kaviarne, hotely, divadlá, atď.), respektíve v cirkevnom prostredí. Typologicky možno verejné vystúpenia spevokolov rozčleniť do troch kategórií: a) koncerty, b) hudobné večery a c) špeciálne podujatia.²³

¹⁹ Carl Friedrich Zelter – zakladateľ Katedry výučby spevu a praktickej náuky vokálnej i inštrumentálnej hudby vo Vroclave (*Gesang-Unterrichts-Anstalt nebst praktischen Übungen in der Vokal- und Instrumental-Musik*, 1814). SUBEL, Joanna: *Wrocławska chóralistyka 1817–1944, zv 1*. Wrocław : Wydawnictwo Akademii Muzycznej im. Karola Lipińskiego we Wrocławiu, 2008, s. 99–112. DROŽDŻEWSKA, Agnieszka: *Życie muzyczne na Uniwersytecie Wrocławskim w XIX i I połowie XX wieku. Edukacja muzyczna, działalność naukowa, ruch koncertowy*. Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2012, s. 44–50.

²⁰ BRUSNIAK, Friedhelm: Zur Entwicklung der Chorkultur in Deutschland – Eine Einführung in Institutionen und Organisationsformen. In: *Chorgesang als Medium von Interkulturalität*, Ref. 16, s. 19–26.

²¹ SUBEL, Joanna: Formen des Chorgesanges in Breslau im 19. Jahrhundert und der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. In: *Chorgesang als Medium von Interkulturalität*, Ref. 16, s. 235. SUBEL, Ref. 19, s. 101.

²² JF [Jiří FUKAČ]: Sbor [heslo]. In: *Slovník české hudební kultury*. Eds. Jiří Fukač, Jiří Vysloulil, Petr Macek. Praha : Editio Supraphon, 1997, s. 810–811.

²³ LENGOVÁ, Jana: K typologii koncertov Bratislavského speváckeho spolku. In: *Malé osobnosti velkých dejín – velké osobnosti malých dejín V. Příspěvky k hudobnej regionalistike*. Ed. Edita Bugalová. Bratislava : SMA a SNM – Hudobné múzeum, 2019, s. 370–377.

V Bratislave (Prešporok, Pressburg, Pozsony) začal svoju činnosť katolícky Cirkevný hudobný spolok pri Dóme sv. Martina – *Pressburger Kirchenmusikverein zu St. Martinsdom / Szent Márton Pozsonyi Egyházi Zeneegylet* – v roku 1833; neskôr tu vznikol aj svetský mužský spevácky spolok *Pressburger Liedertafel / Pozsonyi dalárda* (existoval od 1847, oficiálne bol schválený 1857).²⁴ V roku 1833 sa začala v Trnave činnosť Hudobného spolku (pod názvom *Musikverein*, 1833 – 1838); následne (1838 – 1848) pôsobil ako Cirkevný hudobný spolok pri farskom Kostole sv. Mikuláša – *Kirchenmusik-Verein an der Stadtpfarrkirche des heiligen Nikolaus in der königlichen Freistadt Tyrnau*.²⁵ V Prahe pôsobili od roku 1840 dva spevácke spolky – *Cäcilien-Verein* a *Žofinská akademie*.²⁶ Vo Viedni vznikol *Wiener Männergesangverein* v roku 1843 a od roku 1858 tu pôsobil miešaný zbor *Wiener Singakademie*.²⁷ Z nemeckého prostredia slovenských (uhorských) miest spomeňme Banskú Štiavnicu, kde od roku 1859 pôsobil Nemecký spevácky spolok pri Banskej a lesníckej akadémii – *Deutsche Berg- und Forstakademische Liedertafel*.²⁸ Neskôr, v druhej polovici 19. storočia, vznikali hudobné spolky v ďalších mestách – Košice, Banská Bystrica, Malacky, Prešov, Rožňava, Senica, Skalica. Vzrastal aj počet speváckych spolkov v jednotlivých mestách; napríklad v Bratislave vznikol v roku 1879 svetský spevácky spolok – *Pressburger Singverein / Pozsonyi dalegyelet (dalegyesület)* s cieľom pestovať miešaný zborový spev. Spolok vznikol z pôvodne neformálneho speváckeho združenia Priatel'ia mužského spevu – *Freunde des Männergesanges*, ktoré viedol katolícky dómsky organista Anton Strehlen (1840 – 1922); on bol aj iniciátorom myšlienky transformovať mužský spevokol na miešané zborové teleso.²⁹

Činnosť speváckych spolkov bola spojená v začiatkoch ich existencie s myšlienkou vlastenectva v závislosti od jazykovej oblasti (nemeckej, maďarskej, slovenskej, atď.) a občianskej príslušnosti (k Uhorsku, respektíve k Rakúsko-Uhorsku). Slovenské

²⁴ KRESÁNEK, Jozef: Vznik národnej hudby v 19. storočí. In: *Dejiny slovenskej hudby*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1957, s. 227-229. LENGOVÁ, Jana: Das deutsche Chorgesangswesen in Preßburg am Beispiel der Preßburger Liedertafel – Nationale und regionale Identität. In: *Chorgesang als Medium von Interkulturalität*, Ref. 16, s. 27-37. BAKIČOVÁ, Veronika: *Cirkevný hudobný spolok pri Dóme sv. Martina v Bratislave a Alexander Albrecht*. Bratislava : Music forum, 2013. URDOVÁ, Sylvia: *Hudba počas slávností sv. Cecílie Cirkevného hudobného spolku v Bratislave a Ján Batka*. (= Zborník Múzea mesta Bratislavy, 29.) Eds. Zuzana Francová, Sylvia Urdová. Bratislava : Múzeum mesta Bratislavy, 2017, s. 57-70.

²⁵ BUGALOVÁ, Edita: *Hudobná Trnava a Mikuláš Schneider-Trnavský*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2011, s. 43-58.

²⁶ FREEMANOVÁ, Michaela: Prague's Cäcilien-Verein (1840-1865) and its contemporaries: Bohemian choral societies and their German (and Czech) choral repertoire. In: *Chorgesang als Medium von Interkulturalität*, Ref. 16, s. 231-240.

²⁷ ANZENBERGER-RAMMING, Elisabeth – FASTL, Christian: Wiener Männergesang-Verein [heslo]. In: *Österreichisches Musiklexikon. Druckausgabe: Band 5*, Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006. Online-Ausgabe, Wien 2002. Dostupné na: <https://www.musiklexikon.ac.at/ml/musik_W/Wiener_Maennergesang-Verein.xml>

²⁸ KOCH, Klaus-Peter: Formen deutscher Gesangsvereine im Südöstlichen Europa. In: *Chorgesang als Medium von Interkulturalität*, Ref. 16, s. 43. KRÁL, Eduard: *Taschenbuch für deutsche Sänger 1864*. Wien, 1864, s. 210. [Reprint. Eds. Friedhelm Brusniak, Dietmar Klenke. Schillingsfürst : Musik & Methodik Verl. Kircheis, 1996].

²⁹ LENGOVÁ, Jana: Bratislavský spevácky spolok a jeho prvý zbormajster Anton Strehlen. In: *Musilogica Slovaca*, roč. 11 (37), 2020, č. 1, s. 40.

spevacké hnutie sa však intenzívnejšie začalo rozvíjať až od 60. rokov 19. storočia. Za oficiálne najstaršie takéto spevokoly na území dnešného Slovenska so schválenými stanovami sa považuje *Tatran* v Liptovskom Mikuláši (1873) a Slovenský spevokol v Martine (1872). Spevokol v Tisovci, činný od roku 1877, niekoľkokrát požiadal o schválenie stanov, ale jeho žiadosť bola vždy zamietnutá. Na rozvoj slovenského zborového spievania malo veľký vplyv prijatie kodifikácie spisovnej slovenčiny v roku 1843 a vydávanie prvých zbierok slovenských ľudových piesní; najprv to boli textové zbierky (Pavel Jozef Šafárik: *Piesne svetské ľudu slovenského v Uhorsku*, 2 zv., 1823, 1827; ale najmä Ján Kollár: *Národné spievanky*, 2 zv., 1834, 1835), neskôr klavírne úpravy vybraných piesní (Martin Suchán, 1830). V období raného romantizmu prevažovali v slovenskej societe – rovnako ako v nemeckej i maďarskej – vlastenecké a hymnické jednohlasné piesne. Neskôr sa v tematike piesní a zborov začali presadzovať námety zo spoločenského života (ľúbostná lyrika, sociálna problematika). V zborovej tvorbe išlo o zhudobňovanie poetických textov známych básnikov alebo o vokálne štvorhlasné úpravy ľudových, zľudovených, spoločenských a iných piesní. V druhej polovici 19. storočia sa spevníky spoločenských piesní vydávali aj tlačou.³⁰

K rozmachu koncertného života a zborového spevu v Levoči prispel v 60. rokoch výraznou mierou svetský spevokol – Levočský mužský spevácky spolok. Vznikol v roku 1863 pod oficiálnym názvom *Leutschauer Männer-Gesangverein* a jeho prvým čestným prezidentom (riaditeľom) bol Ján (Johann, János) Gretzmacher, dlhoročný profesor levočských evanjelických škôl. Vo funkcii dirigentov sa v zbore vystriedalo viacero hudobníkov, okrem Friedricha Wilhelma Wagnera a Karla Ormossyho to bol Alexander Kottler, Matej Uhlárik (Mathias von Uhlarik) a Daniel Kottler (predtým Szentistványi). Zachovala sa informácia, že v roku 1877 dirigoval Levočský mužský spevácky spolok hudobník katolíckeho kostola Augustín Weber; vtedy mal tento mužský spevokol sedemdesiatdva členov. V tom istom roku mal evanjelický miešaný spevokol Friedricha Wilhelma Wagnera päťdesiat členov.³¹

Zborové spievanie zaznamenalo v poslednej tretine 19. storočia mimoriadny rozmach na celom Spiši. Spevacké aktivity boli oficiálne koordinované štátnymi úradmi v Budapešti. V archíve Spišskej župy sa zachovali informácie o spolkoch charakteru spevokolov v Levoči a Kežmarku (1864), Smolníku (1869), Krompachoch (1876), Ľubici (1880), Gelnici (1888) atď.³² V roku 1889 bola publikovaná štatistika spolkov registrujúca v župe „spolky spevacké, hudobné a umelecké“. (obr. 4) V osemnástich spišských mestách ich bolo dvadsať; k najstarším patrili spevacké spolky v Matejovciach (1854), Spišskej Novej Vsi (1859), Levoči (1863) a Spišskom Podhradí (1868); najpočetnejšie spevacké spolky boli spišskonovoveský (146 členov), levočský (101

³⁰ LENGOVÁ, Jana: Hudba v období romantizmu..., Ref. 6, 1996, s. 216. LENGOVÁ, Jana: K slovenskej zborovej tvorbe pre miešaný zbor (1860 – 1918). In: *Výber zo slovenskej zborovej tvorby (1860 – 1918) I. Miešané zbory*. Ed. Jana Lengová. Bratislava : Ústav hudobnej vedy SAV, v. v. i., 2023, s. 6-31.

³¹ LENGOVÁ, Jana: K problematike hudobného života Levoče..., Ref. 6, 1994, s. 136, 142. *Fromme's Musikalische Welt, Notiz-Kalender für 1878. Dritter Jahrgang*. Red. von Theodor Helm. Wien : Carl Fromme; kap. Musikalischer Statistik für Transleithanien, III. Transleithanien, Ungarn, s. 184.

³² Spišský archív v Levoči. Fond Spišská župa, Odd. adm., krab. 40, sign. 211/1883.

členov) a spišskopodhradský (95 členov); s najväčšou základinou hospodáril spolok v Spišskej Belej (3 700 zlatých) a v Spišskej Novej Vsi (700 zlatých). V uvedenom roku bol čestným predsedom Levočského mužského speváckeho spolku Koloman Szőnyei (Szőnyey Kálmán, Coloman, 1844 – 1900), vtedajší predseda mestskej rady. Spolok mal vtedy stojeden členov.³³

Rozmach zborového spevu v 19. storočí vyvrcholil v Európe združovaním spevokolov do speváckych zväzov. Podľa nemeckého vzoru sa do tohto trendu zapojili i spevokoly v strednej Európe. V Čechách existovalo v roku 1882 až 493 speváckych zborov, z toho 208 českých a 285 nemeckých. V Prahe vznikol v roku 1866 *Prager Deutscher Männer-Gesangverein* a od 60. rokov sa zakladali prvé ženské spevácke zbory. Zároveň v rámci celospoločenských procesov začali viaceré spevokoly čoraz viac zdôrazňovať svoju nemeckosť; napríklad zbor v Českých Budejoviciach zmenil svoj názov z *Budweiser erste Liedertafel* na *Deutsche Liedertafel*. Nemecké spevokoly v Čechách usporiadali svoju prvú veľkú slávnosť v roku 1864 v Liberci a v tom istom roku vznikol v Tepliciach Nemecký spevácky zväz v Čechách (*Deutsche Sängerbund in Böhmen*), ktorý neskôr, začiatkom 20. storočia, rozvíjal svoju činnosť až v desiatich lokalitách.³⁴

V súlade s týmto trendom rástla aj na Spiši regionálna spolupráca spevokolov; začali organizovať spoločné akcie nazvané Spišské spevácke slávnosti. V Levoči sa konali v rokoch 1881 a 1889, v Spišskom Podhradí v roku 1884, v Ľubici v roku 1885. V týždenníku *Zipser Bote* nájdeme z týchto podujatí detailné správy. Napríklad usporiadateľom Spišských speváckych slávností v Levoči v roku 1881 bol Levočský mužský spevácky spolok pod vedením evanjelického chórprefekta Friedricha Wilhelma Wagnera. Cieľom slávností bolo založiť Spišský spevácky zväz / *Zipser Sängerbund* / A Szepesi dalár egyesület. V archíve Spišskej župy sa zachovali dokumenty, podľa ktorých bola žiadosť o vznik Spišského speváckeho zväzu schválená 13. marca 1883. Po určitých úpravách bol proces oficiálne schválený. Zväz mal vlastnú zástavu, ktorá bola podobne ako stanovy schválená „jeho cisársko-kráľovskou milosťou“ a do žrde tejto zástavy bolo oficiálne povolené „zatŕcť klinec štyroch členov jeho kráľovskej rodiny: kráľovská výsosť cisár, jeho manželka, ich syn a vojvodkyňa Štefánia“.³⁵

Pod záštitou Spišského speváckeho zväzu sa potom konali Spišské spevácke slávnosti. Účasť na nich bola pomerne vysoká. Podľa správy *Das Sängerfestes des Zipser Sängerbundes* v *Zipser Bote* prišli na slávnosť v Spišskom Podhradí 12. júla 1884 účinkujúci z Tvarožnej (2), Velkej (2), Gelnice (19), zo Spišskej Novej Vsi (25), Spišského Podhradia (45), z Ľubice (25), Levoče (30), Popradu (14) a Liptovského Mikuláša (4). Aktivity zborového spevu na Spiši neboli izolované. Mali celoštátny (respektíve celoluhorský) charakter a sledovali aj spoločensko-politické ciele. Ako vzorová slúžila činnosť Budapešťianskeho speváckeho zväzu – *Országos Magyar Daláregyesület*, ktorý sa sformoval zo širokého podhubia mužského organizovaného spevu v Pešti aj Bude (*Pest-budai dalárda*, 1852 – 1867). Činnosť Budapešťianskeho speváckeho zväzu zastrešoval napríklad Ferenc Erkel (1881) a Karl Huber (Huber Károly, 1885) – skladateľ,

³³ PUTSCH, Tobiás: *Szepesvármegyei egyesületek statisztikai kimutatása*. Iglón : 1889, s. 11. Spišský archív v Levoči, sign. I A 5/347.

³⁴ JF [Jiří FUKAČ]: Sbor [heslo]. In: *Slovník české hudební kultury*. Eds. Jiří Fukač, Jiří Vysloužil, Petr Macek. Praha : Editio Supraphon, 1997, s. 811.

³⁵ Spišský archív Levoča. Fond Spišská župa, Odd. adm., krab. 40, sign. 211/1883.

dirigent a huslista, ktorý dokonca navštevoval Spiš a aktívne tu participoval na koncertoch. V *Zipser Bote* sa uvádza jeho vystúpenie v Levoči na Silvestrovskom večere (*Sylvesterabend* 1885), počas ktorého v prvej koncertnej časti dirigoval mužský zbor, skladbu *Magyar király induló*.

V novinách *Zipser Bote* sa už od 70. rokov 19. storočia pravidelne uvádzajú v recenziách na koncertné podujatia umelci a umelkyne, mužskí aj ženský interpreti – speváci, speváčky, huslisti, huslistky, klaviristi, klaviristky a ďalší. Medzi koncertujúcimi nájdeme aj rodákov – Levočanov; spomeňme aspoň speváčku Vilmu Valentovú a klaviristku Jolanu Pavelkovú pôsobiacu v Mníchove. Zaujímavú informáciu o participácii žien na koncertoch nájdeme aj v rukopisnom zošite nazvanom *Festliche Gesänge | aufgeführt | in der evangelischen Kirche zu Leutschau | seit 1837*, t. j. „Zoznam slávnostných spevov uvádzaných v evanjelickom kostole od 1837“ v zápise Karla Ormossyho v časti *Weltliche Gesänge*; týka sa usporiadania Dámskeho koncertu – *Frauenconcert* dňa 6. decembra 1890.³⁶ Vystupovali na ňom ženy-hudobníčky, z ktorých viaceré boli v levočskom hudobnom živote známe: „*Soprano-Solo – Paterné* [Etelka Paterová], *Violin-Solo: J. Holub*, | *Clavierbegleitung: Pavelko Jolan* [Jolana Pavelková] u[nd] *Lorx Olga* [Olga Lorxová]. | *Alt-Solo: Zatezalo Irma*.“ Jedna zo spomínaných klaviristiek bola Oľga Lorxová (1867 – 1928), najstaršia dcéra župného lekára Dr. Alexandra Lorxa, učiteľka hudby. Okrem nej poznáme z hudobníčok učiteľku spevu a hry na klavíri v Levoči Augustínu Seltenreichovú a vychovávateľku a klaviristku v rodine Csákyovcov Nathalie Wickerhauserovú.³⁷ Stručné informácie o tom, že ženy pôsobili ako private učiteľky hudby, sa nachádzajú v krátkych reklamách v novinách *Zipser Bote*. Kontakt priamo na učiteľky sa v nich zvyčajne neuvádzal; napríklad v roku 1886 jedna z reklám ponúkala výučbu hry na klavíri od „slečny, ktorej adresu poskytne pán J. Th. Reiß v obchode s papierom“.³⁸

Z ďalších prameňov, ktoré dokumentujú podiel žien na hudobnom živote v Levoči, je zaujímavý odpis árie *Ach, wenn ich Thräne* z opery *Belisario* od Domenica Gaetana Maria Donizettiho (1797 – 1848; operu zložil v roku 1836). Odpis sa zachoval v Levočskej katolíckej zbierke hudobnín (sign. MUS XVI 51). Na titulnom liste rukopisu sa nachádza poznámka „*Probstner Hermine*“, umiestnená do pravého dolného rohu hudobniny, ktorá je s najväčšou pravdepodobnosťou posesorský údaj samotnej speváčky, ktorá spievala part Ireny. Rukopis obsahuje záverečné dueto z druhého dejstva, v ktorom vystupuje otec Belisario (barytón) a jeho dcéra Irene (mezosoprán). Nezachovali sa informácie o tom, kto mohol byť speváckym partnerom Hermíny Probstnerovej, ani to, kde sa skladba predvádzala; isté však je, že v tejto šľachtickej rodine, ktorej príslušníci vlastnili viacero domov v meste, malo umenie svoje stále miesto.

Hermína Probstnerová (rod. Prihradná, 1. 8. 1839 – 3. 12. 1918), dcéra spišskovoveského podnikateľa Ernesta Prihradného, bola vydatá za Levočana Júliusa Andreja Probstnera (1830 – 1911).³⁹ Sídлом Júliusa a Hermíny Probstnerovcov, bohatej

³⁶ *Festliche Gesänge | aufgeführt | in der evangelischen Kirche zu Leutschau | seit 1837*, Archív CZ ECAV v Levoči, Agenda 2, č. 5.2.

³⁷ LENGOVÁ, Jana: K problematike hudobného života Levoče..., Ref. 6, 1994, s. 137, 143.

³⁸ *Zipser Bote*, XXIV, 1886, č. 25, s. 4.

³⁹ Július Andrej Probstner s manželkou Hermínou sú pochovaní na evanjelickom cintoríne v Levoči, hrobové miesta: VII 33-34 (*Probstner Gyula*, *Probstner Gyuláné*). Medzi nimi sa nachádza

šľachtickej evanjelickej rodiny v Levoči, sa stala rodová záhradná kúria za priekopou pri východných hradbách mesta. Kúria obklopená romantickou záhradou slúžila ako sídlo so spoločenskou sálou, v ktorej sa odohrávali divadelné predstavenia. Prvá informácia o umeleckých podujatiach salónneho typu v dome Probstnerovcov pochádza už z roku 1820; spomína sa v nej divadelné predstavenie, z ktorého výťažok venoval Andrej Probstner starší mestu Levoči.⁴⁰ Viacerých významných členov tejto rodiny poznáme na základe portrétov; zachovali sa dve maľby zobrazujúce manželov Amáliu a Andreja Probstnera mladšieho z roku 1834 v nádhernom dobovom oblečení, ktoré namaľoval ich rodinný priateľ – Jozef Czauczik. Z druhej polovice 19. storočia sa zachoval aj portrét ich nevesty Hermíny Probstnerovej; ten namaľoval v roku 1870 Teodor Böhm (Theodor/Tivadar, Boemm, 1822 – 1889). Portrét znázorňuje mladú dámu, barónku, v elegantných spoločenských šatách s vavrínovým vencom vo vlasoch a ružou v ruke.⁴¹

Hermína Probstnerová (Hermine von Probstner) bola aktívnou členkou evanjelického cirkevného zboru. V roku 1886 sa v *Zipser Bote* spomínajú jej aktivity v súvislosti s organizáciou každoročného tanečného večera nazvaného *Conventball* (27. február), z ktorého výťažok bol určený v prospech evanjelickej cirkvi. Podľa správy v novinách práve ona prevzala záštitu nad týmto podujatím a vďaka nej sa podarilo udržať v plnej miere dlhoročné renomé tohto Konventného bálu. V správe sa osobitne spomína vynikajúci výkon vojenskej hudby pešieho pluku č. 34 – *Regimentsmusikkapelle* a rómskej hudby – *Zigeunermusikbande*. Títo hudobníci hrali na podujatí až do svitania „pre hostí, ktorých bolo v úvode bálu spolu sedemdesiatosem párov, a ktorých úsvit „našiel“ tancovať pri živom vášnivom čardáši (plnom emócií)“.⁴²

Ku koncu 19. storočia mal koncertný život na Spiši typické stredoeurópske črty; do mesta prichádzali počas turné umelci koncertujúci v Európe, ktorí tu prezentovali hudbu rôznych národov: nemeckú, maďarskú, rakúsku, českú, ruskú a ď. Prostredníctvom divadelných spoločností sa sem dostávali talianske a francúzske opery. Levoča bola v tom čase mestom s nemecko-maďarsko-slovenským prostredím; konfesiónálne prevažovali katolíci a evanjelici. Multikultúrny obraz jej umeleckého života dopĺňala

mramorový kríž s nápisom *Bethlenfalvy Antalné | ujlublói és jakubjáni | Probstner Mária*. *Evanjelickej cintorín v Levoči. Zoznam hrobov, pomníkov a nápisov podľa stavu do dňa 31. XII. 1956*, s. 52. KOSTELNÍKOVÁ, Astrid: *Evanjelickej cintorín v Levoči. Národná kultúrna pamiatka*. Levoča : MTM 2009, s. 16, 17. KREDATUSOVÁ, Alena: Probstnerovci a Levoča. In: *Jozef Czauczik, Ján Jakub Müller a Probstnerovci. Katalóg z výstavy (autorka výstavy Mária Novotná)*. Levoča : SNM-Spišské múzeum, 2001, s. 58. KOSTELNÍKOVÁ-ZWILLINGOVÁ Astrid: Der Evangelische Friedhof zu Leutschau (Levoča). Eine national-kulturelle Gedenkstätte. In: *Die Zips – Eine kulturgeschichtliche Region im 19. Jahrhundert Leben und Werk von Johann Genersich (1761–1823). Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien*. Zv. V. Eds. István Fazekas, Karl W. Schwartz, Csaba Szabó. Wien : Institut für Ungarische Geschichtsforschung in Wien 2013, s. 189–195.

⁴⁰ KREDATUSOVÁ, Alena: *Probstnerovci z Novej Lubovne a Jakubian*. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, 2002, s. 24, 39, 54–56.

⁴¹ Portrét Hermíny Probstnerovej – Teodor/Tivadar Boemm: FREIFRAU HERMINA ROZÁLIA EMILIA VON PROBSTNER NÉE PRIHRADNY (1839–1918). Dostupné na: <<https://www.mutualart.com/Artwork/FREIFRAU-HERMINA-ROZALIA-EMILIA-VON-PROB/814290662B848E51>>

⁴² *Zipser Bote*, roč. 24, 1886, č. 10, s. 3.

židovská synagóga na predmestí a židovský náboženský spev. Do 20. storočia vstúpil hudobný život v meste s bohatým portfóliom koncertnej, zborovej a hudobno-pedagogickej činnosti. Levočania si veľkolepo pripomenuli oslavy tisícročného trvania historického Uhorska v roku 1896. Avšak začiatok nového storočia a zároveň nového milénia sa už niesol v znamení prehlbujúcich sa spoločenských a politických problémov. Útlak a masové vysťahovalectvo schudobnených nemaďarských národov boli predzvesťou celkovej krízy. Nové črty nadobúdala i hudobná kultúra, ktorú postupne formoval rodiači sa moderný mestský životný štýl; jeho súčasťou bola elektrifikácia, telefón, každodenné noviny, časopisy a film – najprv ako púťová atrakcia, neskôr ako nové umenie. V zábavnej hudbe sa udomácnili nové tanečné skladby: štvorylka, valčík, polka, neskôr aj tango.

Na prelome 19. a 20. storočia v Európe postupne silneli niektoré negatívne aspekty sprevádzajúce rozmach národných hnutí. Začali v nich prevažovať prvky nacionalizmu, šovinizmu a expanzionizmu. Masové podujatia, charakteristické pre koncertovanie spevokolov združených v speváckych zväzoch, sa čoraz viac zneužívali na politické, propagandistické a nacionalistické ciele. Na týchto koncertoch sa neraz zúčastňovali tisíce spevákov, čo znásobovalo jednotiacu a manifestačnú silu zborovej hudby; napríklad v roku 1913 vystupovalo pri príležitosti 50. výročia vzniku Sliezskeho speváckeho zväzu (Schlesischer Sängerbund) vo vrocľavskej monumentálnej Hale storočia spolu 7 000 spevákov z 220 speváckych spolkov. Zborová hudba sa tak stala jedným z kamienkov zapadajúcich do propagandy nemeckého šovinizmu a vytvárania špecifickej atmosféry, ktorá vyústila do prvej (respektíve aj do druhej) svetovej vojny.⁴³

Existovali však sféry, v ktorých môžeme sledovať kontinuitu odchádzajúceho a prichádzajúceho milénia. Bolo to v prvom rade v hudbe duchovnej a v zborovom speve. Symbolicky túto líniu reprezentuje repertoár, ktorý znel na pohrebe Kolomana Szőnyeiho. Posledná rozlúčka s týmto dlhoročným starostom Levoče sa konala na evanjelickom cintoríne 22. decembra 1900. Na pohrebnom obrade v kostole odznali dve diela – jedno v nemčine a jedno v maďarčine. Nemeckú skladbu Heinricha Marschnera *O weine nicht!* v úprave Friedricha Wilhelma Wagnera spieval miešaný zbor; maďarskú skladbu *Miért oly borús!* Béniho Egressyho spieval mužský zbor.⁴⁴ Koloman Szőnyei bol doživotným členom mestského zastupiteľstva; od roku 1883 pôsobil vo funkcii starostu a podporil vznik Spišského speváckeho zväzu. Ako predsedu Levočského mužského speváckeho spolku ho evidujeme v roku 1889. V roku 1890 sa zaslúžil ako jeden z akcionárov o výstavbu železničnej trate zo Spišskej Novej Vsi do Levoče. Szőnyeiho zásluhy o rozvoj mesta ocenili členovia zastupiteľstva a dali na jeho pamiatku vyhotoviť portrét, ktorý umiestnili v zasadačej miestnosti na radnici.

⁴³ SUBEL, Joanna: *Wroclawska chóralistyka 1817 – 1944, Tom 1*. Wrocław : Wydawnictwo Akademii Muzycznej im. Karola Lipińskiego we Wrocławiu, 2008, s. 84. SUBEL, Joanna: *Formen des Chorgesanges in Breslau im 19. Jahrhundert und der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts*. In: *Chorgesang als Medium von Interkulturalität*, Ref. 16, s. 75-85. Hala storočia (Hala Stulecia, Hala Ludowa, Jahrhunderthalle), postavená v roku 1913 vo Vroclave (Wrocław, Breslau) na pamiatku stého výročia víťazstva nad Napoleonom v bitke národov pri Lipsku.

⁴⁴ *Festliche Gesänge | aufgeführt | in der evangelischen Kirche zu Leutschau | seit 1837*, Archív CZ ECAV v Levoči.

Prvá svetová vojna zasiahla celý kultúrny život na Spiši. V Levoči prerušila tradíciu zborového spievania v multikultúrnom prostredí, budovanom po stáročia. Hudobný život v povojnovom štáte – v Československej republike – sa rozvíjal na nových základoch. Táto oblasť dejín hudby v Levoči nie je v muzikológii zatiaľ prebádaná; isté však je, že po prvej svetovej vojne sa v meste zmenilo spektrum hudobných kontaktov a ich plurietnický rozmer. Jednou z posledných informácií o koncertnej zborovej aktivite v Levoči je spomienková slávnosť na pamiatku pôsobenia Friedricha Wilhelma Wagnera v evanjelickom kostole v roku 1938. Uskutočnila sa tesne pred druhou svetovou vojnou. Organizoval ju farár Georg Wagner a zazneli na nej vybrané zborové skladby chórprefekta. Vo vtedajších vypätých, v podstate už začínajúcich vojnových časoch sa zborová hudba stala nástrojom v rukách tých, ktorí vedeli využiť jej mobilizačnú funkciu. Z hľadiska dejín umeleckej hudby v Levoči je tento koncert jedným z posledných dôkazov udržiavania živej tradície nemeckej zborovej hudobnej kultúry v Levoči.

Štúdia je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 2/0031/25 „Networking a migrácia v hudobných dejinách Slovenska 17. – 19. storočia: stredoeurópske kontexty, regionálne špecifiká“, riešeného v Ústave hudobnej vedy SAV, v. v. i.

Obrázky sú reprodukované s láskavým povolením Cirkevného zboru ECAV na Slovensku Levoča.

Bibliografia

- A Lőcsei Evangelikus Egyházközség története. A reformatio négyszáz éves fordulója alkalmából, kiadja: az egyházközség. Lőcse : Reiss Józ. T. könyvnyomó intézete, 1917.
- ANZENBERGER-RAMMINGER, Elisabeth – FASTL, Christian: Wiener Männergesang-Verein [heslo]. In: *Österreichisches Musiklexikon. Druckausgabe: Band 5*, Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006. Online-Ausgabe, Wien 2002. Dostupné na: <https://www.musiklexikon.ac.at/ml/musik_W/Wiener_Maennergesang-Verein.xml>
- BAKIČOVÁ, Veronika: *Cirkevný hudobný spolok pri Dóme sv. Martina v Bratislave a Alexander Albrecht*. Bratislava : Music forum, 2013.
- BRUSNIAK, Friedhelm: Zur Entwicklung der Chorkultur in Deutschland – Eine Einführung in Institutionen und Organisationsformen. In: *Chorgesang als Medium von Interkulturalität: Formen, Kanäle, Diskurse*. (= Berichte des interkulturellen Forschungsprojekts „Deutsche Musikkultur im östlichen Europa“ 3.) Ed. Erik Fischer. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2007, s. 19-26.
- BRUSNIAK, F: Chor und Chormusik [heslo]. In: *MGG², Sachteil 2*. Ed. Ludwig Finscher. Kassel, 1995, stl. 779.
- BUGALOVÁ, Edita: *Hudobná Trnava a Mikuláš Schneider-Trnavský*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2011.
- DROŽDŽEWSKA, Agnieszka: *Życie muzyczne na Uniwersytecie Wrocławskim w XIX i I połowie XX wieku. Edukacja muzyczna, działalność naukowa, ruch koncertowy*. Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2012.
- ELBENS, Otto: *Der volksthümliche deutsche Männergesang, seine Geschichte, seine gesellschaftliche und nationale Bedeutung*. Tübingen, 1887 (2. vyd.; 1. vyd. 1855), reed. 1991.

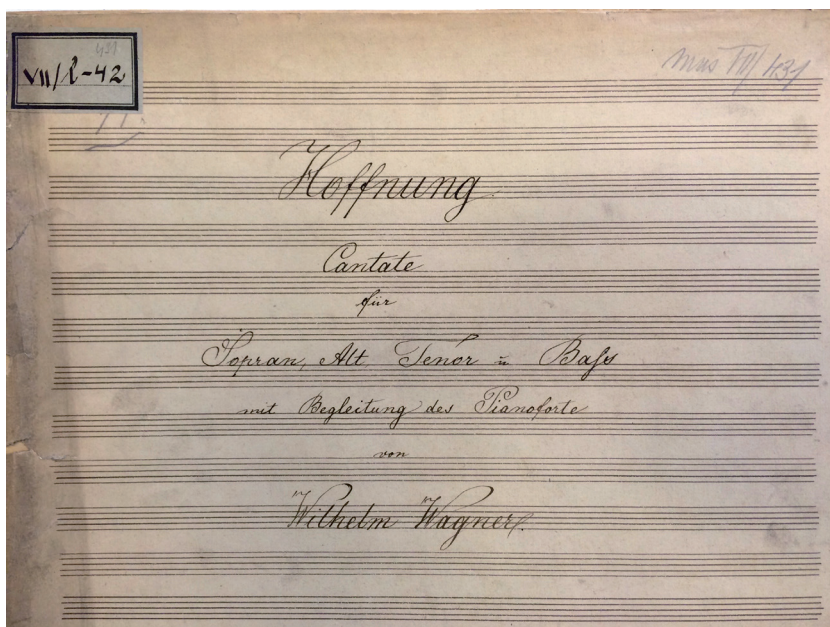
- KOCH, Klaus-Peter: Formen deutscher Gesangvereine im Südöstlichen Europa. In: *Chorgesang als Medium von Interkulturalität: Formen, Kanäle, Diskurse*. (= Berichte des interkulturellen Forschungsprojekts „Deutsche Musikkultur im östlichen Europa“ 3.) Ed. Erik Fischer. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2007, s. 40-49.
- KRAL, Eduard: *Taschenbuch für deutsche Sänger 1864*. Wien, 1864, s. 210. Reprint. Eds. Friedhelm Brusniak, Dietmar Klenke. Schillingsfürst : Musik & Methodik Verl. Kircheis, 1996.
- Friedrich Wilhelm Wagner. | Cantor u[nd] Organist. Biographie. In: *Szepesi Hírnök | Zipser Bote | Wochenblatt zur Zipser Interessen* [Spišský posol, Leutschau], roč. 25, č. 41, 8. 10. 1887; č. 42, 15. 10. 1887; č. 43, 22. 10. 1887.
- FREEMANOVÁ, Michaela: Prague's Cäcilien-Verein (1840–1865) and its contemporaries: Bohemian choral societies and their German (and Czech) choral repertoire. In: *Chorgesang als Medium von Interkulturalität: Formen, Kanäle, Diskurse*. (= Berichte des interkulturellen Forschungsprojekts „Deutsche Musikkultur im östlichen Europa“ 3.) Ed. Erik Fischer. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2007, s. 231-240.
- [FUKAČ, Jiří]: Sbor [heslo]. In: *Slovník české hudební kultury*. Eds. Jiří Fukač, Jiří Vysloužil, Petr Macek. Praha : Editio Supraphon, 1997, s. 810-816.
- KOSTELNÍKOVÁ-ZWILLINGOVÁ Astrid: Der Evangelische Friedhof zu Leutschau (Levoča). Eine national-kulturelle Gedenkstätte. In: *Die Zips – Eine kulturgeschichtliche Region im 19. Jahrhundert Leben und Werk von Johann Genersich (1761–1823)*. (= Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien, V.) Eds. István Fazekas, Karl W. Schwartz, Csaba Szabó. Wien : Institut für Ungarische Geschichtsforschung in Wien 2013, s. 189-195.
- KOSTELNÍKOVÁ, Astrid: *Evanjelický cintorín v Levoči. Národná kultúrna pamiatka*. Levoča : MTM 2009.
- KREDATUSOVÁ, Alena: Probstnerovci a Levoča. In: *Jozef Czauczik, Ján Jakub Müller a Probstnerovci*. Katalóg z výstavy (autorka výstavy Mária Novotná). Levoča : SNM-Spišské múzeum, 2001, s. 51-61.
- KREDATUSOVÁ, Alena: *Probstnerovci z Novej Lubovne a Jakubian*. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, 2002.
- KRESÁNEK, Jozef: Vznik národnej hudby v 19. storočí. In: *Dejiny slovenskej hudby*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1957, s. 217-290.
- LENGOVÁ, Jana: K slovenskej zborovej tvorbe pre miešaný zbor (1860 – 1918). In: *Výber zo slovenskej zborovej tvorby (1860 – 1918) I. Miešané zbory*. Ed. Jana Lengová. Bratislava : Ústav hudobnej vedy SAV, v. v. i., 2023.
- LENGOVÁ, Jana: Bratislavský spevácky spolok a jeho prvý zbormajster Anton Strehlen. In: *Musicologica Slovaca*, roč. 11 (37), 2020, č. 1, s. 34-61.
- LENGOVÁ, Jana: K typológii koncertov Bratislavského speváckeho spolku. In: *Malé osobnosti veľkých dejín – veľké osobnosti malých dejín V. Príspevky k hudobnej regionalistike*. Ed. Edita Bugalová. Bratislava : SMA a SNM-Hudobné múzeum, 2019, s. 370-377.
- LENGOVÁ, Jana: Das deutsche Chorgesangswesen in Preßburg am Beispiel der Preßburger Liedertafel – Nationale und regionale Identität. In: *Chorgesang als Medium von Interkulturalität: Formen, Kanäle, Diskurse*. (= Berichte des interkulturellen Forschungsprojekts „Deutsche Musikkultur im östlichen Europa“ 3.) Ed. Erik Fischer. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2007, s. 27-37.
- LENGOVÁ, Jana: Hudba v období romantizmu a národno-emancipačných snáh (1830 – 1918). In: *Dejiny slovenskej hudby od najstarších čias po súčasnosť*. Ed. Oskár Elsček. Bratislava : Ústav hudobnej vedy SAV; ASCO Art & Science, 1996, s. 195-258.
- LENGOVÁ, Jana: K problematike hudobného života Levoče v druhej polovici 19. storočia. In: *Musicologica Slovaca et Europea XIX*. Bratislava : Ústav hudobnej vedy SAV; ASCO Art & Science, 1994, s. 131-151.

- [MATÚŠ, František]: WAGNER, Friedrich Wilhelm [heslo]. In: *Slovenský biografický slovník* VI. zväzok T – Ž. Martin : Matica slovenská, Biografické oddelenie, 1994, s. 332.
- PETŐCZOVÁ, Janka: Friedrich Wilhelm Wagner v dejinách reformácie a hudobnej kultúry v Levoči. In: *Reformácia v strednej a juhovýchodnej Európe*. Eds. Peter Kónya, Anna Mária Kónyová. Prešov : PU v Prešove, 2019, s. 586-600.
- PUTSCH, Tobiás: *Szepesvármegyei egyesületek statisztikai kimutatása*. Iglón : 1889.
- TOMASEK, Jan: Geschichte der evangelischen Gemeinde in Leutschau. In: *Andenken an die dreihundertjährige Jubelfeier der evangelischen Gemeinde in der h. Freistadt Leutschau*. Zost. Jan Tomasek [Jan Pavel Tomášek]. (Leutschau) 1844.
- STAEHELIN, Martin: Nägeli, Hans Georg [heslo]. In: *MGG², Personenteil* 12, 2004, stĺ. 890-894.
- SUBEL, Joanna: *Wrocławska chóralistyka 1817–1944, Tom 1*. Wrocław : Wydawnictwo Akademii Muzycznej im. Karola Lipińskiego we Wrocławiu, 2008.
- SUBEL, Joanna: Formen des Chorgesanges in Breslau im 19. Jahrhundert und der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. In: *Chorgesang als Medium von Interkulturalität: Formen, Kanäle, Diskurse* (Berichte des interkulturellen Forschungsprojekts „Deutsche Musikkultur im östlichen Europa“ 3). Ed. Erik Fischer. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2007, s. 75-85.
- URBANCOVÁ, Hana: Banické piesne z Kremnice ako súčasť polyetnickej tradície. In: *Slovenská hudba*, roč. 29, 2003, č. 3-4 s. 478-507.
- URBANCOVÁ, Hana: Die Liederkultur der Deutschen in der Slowakei und ihr Platz in den regionalen Traditionen. Zur Beteiligung der ethnischen Minoritäten an den Differenzierungs- und Integrationsprozessen in den Region. In: *Kultur ohne Grenzen. (Jahrbuch Volkskultur Niederösterreich)*. Atzenbrugg : Internationale Organisation für Volkskunst; Volkskultur Niederösterreich, 2004, s. 47-58.
- URBANCOVÁ, Hana: K typológii slovensko-nemeckých vzťahov v tradičnom piesňovom repertoári na Slovensku. In: *Z histórie slovensko-nemeckých vzťahov*. Ed. Ján Doruľa. Bratislava : Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2008, s. 176.
- URDOVÁ, Sylvia: *Hudba počas slávností sv. Cecílie Cirkevného hudobného spolku v Bratislave a Ján Batka*. (= Zborník Múzea mesta Bratislavy, 29.) Eds. Zuzana Francová, Sylvia Urdoová. Bratislava : Múzeum mesta Bratislavy, 2017, s. 57-70.
- ZORIČÁKOVÁ, Anna: Friedrich Wilhelm Wagner. In: *SPIŠ, vlastivedný zborník* 2. Ed. Karol Král. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo pre Vlastivedné múzeum v Spišskej Novej Vsi, 1968, s. 314.

PRÍLOHA

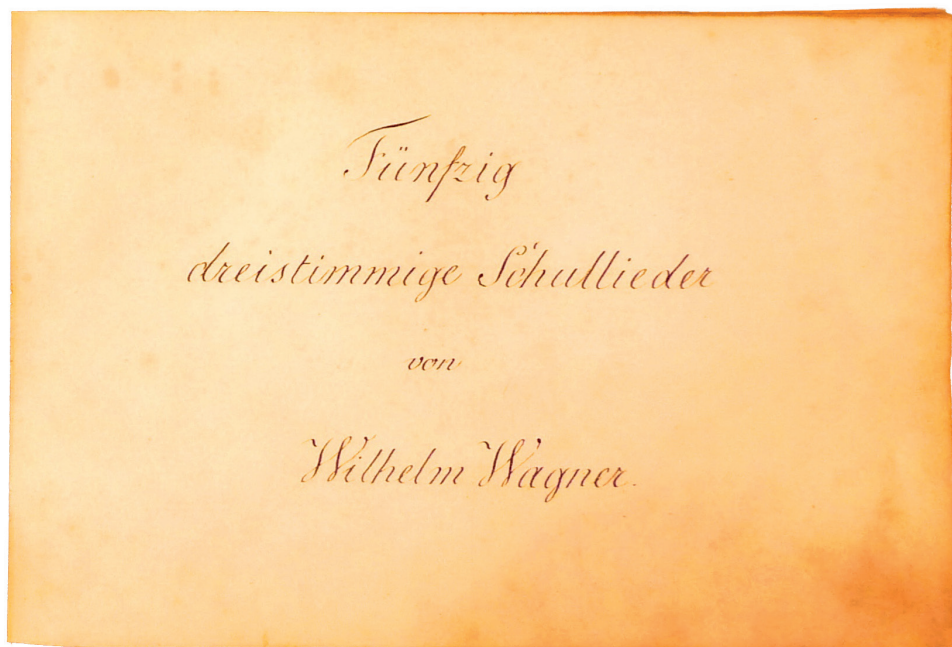

Obr. 1a, 1b: Friedrich Wilhelm Wagner: *Sängergruss an's Dörfchen*. Levočská evanjelická zbierka hudobnín, autograf

A page of handwritten musical notation. At the top, the tempo and mood "Andantino con moto." and the number of voices "No. 1 Chor." are written. The notation is for a choir and piano accompaniment. The lyrics "Hoffnung immer grün!" are written below the vocal staves. The piano part is written on a grand staff. The notation is in a cursive script. In the bottom left corner, there is a small rectangular stamp with the text "VII/1-42".

Obr. 2a, 2b: Friedrich Wilhelm Wagner: *Hoffnung immer grün*. Bratislava, SNM – Hudobné múzeum, opdis

Nö. 7. Mein Gärtchen.

Quintett folgt.

1. Es war kein weißt Blumen sein in des Gartens Blumenfeld, als dort ein zierlich Kindlein.
 2. O du liebst Gärtchen, ist ungeschult, wenn es dein, es steht nicht anders fort.
 3. Und es ist ein weißt Blumen sein, wenn es zumal du bist, dein! Du meinst es gar zu gut, zu.

Alle. *Chor.* *Alle.*

1. Gar zu klein! mein Gärtchen! was jenseit Blumenfeld.
 2. und zu klein, für mich zu klein. Du schenkest mir ein Kind.
 3. gut mit mir, zu gut mit mir. Und ich will dich auf das Feld.

Alle. *Langsam.*

1. was jenseit Blumenfeld, als wenn es jenseit nicht sein.
 2. in dem Garten, Lust mir zu sein, du bist nicht anders fort.
 3. in dem Garten, Lust mir zu sein, du bist nicht anders fort.

Hoffmann v. Fallersleben

Obr. 3a, 3b: Friedrich Wilhelm Wagner: Fünfzig dreistimmige Schullieder. Levočská evanjelická zbierka hudobnín, autograf

— 11 —

IV. Dalkörök, zenészeti és műkedvelői egyesületek.

Céljük:

A dal, zene és színi előadások ápolása által a társas élet előmozdítása.

Folyó szám	A z e g y e s ü l e t				
	n e v e	alakulási éve	tagjának száma	vagyona	elnöke vagy egyéb vezetője.
1	Bélai műkedvelő társaság	1870	16	3700 frt.	Weber Samu.
2	Durándi dalárda	1879	50	25 frt.	Kubecher Albert.
3	Felkai dalárda	1877	30	100 frt.	Danhauser Rezső.
4	Gölniczbányai dalár- és színi műkedvelői egyesület	1883	24	—	Valko János.
5	Iglói dalárda	1859	146	700 frt.	alelnök: Scholtz Vilmos.
6	Késmárki dalkör	1884	76	80 frt.	Scholtz Frigyes.
7	Leibiczi dalárda	1877	36	100 frt.	Buchalla János.
8	Lőcsei férfi dalkör	1863	101	100 frt.	Szőnyey Kálmán.
9	Matheóczi dalárda	1854	28	200 frt.	Gerlach H.
10	Matheóczi műkedvelői egyesület	1876	8	25 frt.	Lang Ágoston.
11	Nagy-Lomnici dalárda	1886	26	115 frt.	Székely Gyula.
12	Nagy-Szalóki dalkör	1883	30	96 frt.	Pater Pál.
13	Podolini dalárda	1885	26	—	Csuchran Endre.
14	Podolini zenészeti egyesület	1871	18	—	Csuchran Endre.
15	Poprádi dalárda	1874	16	150 frt.	Kulmann János.
16	Rókuszi dalkör	1881	30	35 frt.	Roth Márton.
17	Ruszkini dalárda	1887	21	94 frt.	Alexy Mátyás.
18	Szepes-Szombati dalár- és műkedvelő egyesület	1887	17	159 frt.	dr. Sax Ágoston.
19	Szomolnoki dalárda	—	34	305 frt 62 kr.	Schöber Ignác.
20	Szepes-Váraljai dalárda	1868	95	200 frt.	Fest Miksa

Obr. 4: Štatistika speváckych, hudobných a umeleckých spolkov v Spišskej župe (1889)

Summary

CHORPRAEFFECT FRIEDRICH WILHELM WAGNER AND THE REGIONAL RESEARCH ON THE CHORAL SINGING IN SPIŠ/ZIPS

Friedrich Wilhelm Wagner (1815–1887) arrived in Levoča/Leutschau in 1837 to work as a Lutheran cantor and organist after graduating at the Saxon Royal Teacher Training College in Dresden. He conducted the choir of the Lutheran church, a children's choir at the school and, in addition, a male choir – the Leutschauer Männergesangsverein / Lőcsei férfi dalkör (from 1863). Friedrich Wilhelm Wagner composed works for mixed, male, and children's choirs. His songs, motets and cantatas from 1840 – 1850 represent the earliest preserved Romantic choral music on the territory of Slovakia. He was well-versed in the culture of the German-speaking areas of Europe, including Silesia. He founded the Zips Choral Society (Zipser Sängerbund (1883)) and set up a new tradition of the choral singing in Spiš/Zips. The weekly *Zipser Bote* preserved reports of Spiš/Zips choral singing festivals in Levoča (1881, 1889), Spišské Podhradie (1884), and Lubica (1885). His successor in musical activity was his son-in-law Karl Ormosy (Ormosy Károly, 1850 – 1907) who came to Spiš in 1872 from Vasvár (Eisenburg), now Western Hungary. The family musical tradition was further continued by Friedrich Wilhelm Wagner's daughter Luise Ormosy as well as his granddaughter – singer and pianist Anna Schranz, born Ormosy.

Concert life in the nineteenth century took diverse forms in the town of Levoča. Numerous artists touring Europe performed in the town, presenting German, Hungarian, Austrian, Czech, Polish, Russian music, as well as music of other provenance. Italian and French operas made their way there through theatre companies, while the concert scene also maintained close ties with the culture of that time capital, Budapest. At that time, Levoča was a multilingual town with a German, Hungarian and Slovak milieu. Concerts were organised by ecclesiastical institutions, the nobility, civic associations, and military units, as well as enthusiastic amateur musicians and patrons (teachers, lawyers, scholars). This flourishing musical life was interrupted by the First World War, which destroyed the traditions of choral singing and concert life that had been cultivated for centuries. The musical and archive sources preserved in the Levoča Lutheran Music Collection document a high level of musical culture and musical education in the Spiš region in the 19th century, as well as a long tradition of choral singing in a multicultural milieu in Levoča.